

kanılmıştı. Müzedeki bir makete göre restorasyon işleri tamamlandığında, bütünıyla olmasa da cami belli başlı parçaları ile aslı şekline dönmüş olacaktır. Kiliseden ise, sadece son cemaat yeri revakı önünde bulunan kilisenin barok üslûptaki giriş holü ile bunun üstünde yükselen çan kulesi kalacaktır. Ancak çalışmaların bugün ne kadar ilerlediği bilinmemektedir.

Ali Paşa Camii, Türk mimarisinin klâsik üslûbunda, kubbeli, üç bölümlü bir son cemaat yerini takip eden kare biçimli bir iç mekâna sahip tuğladan inşa edilmiş büyük bir yapıdır. Yapılan araştırmalar neticesinde caminin bataklik bir arazi üzerine oturduğu tesbit edilmiş ve temellerinin kazıklar üstüne kurulduğu anlaşılmıştır. Caminin üstünü, çapı 13 m. kadar olan bir kubbe örter. Burası kilise olduğunda bu büyük kubbe, ortasında yüksek bir fener olan bir çatı içine alınmıştır. Kubbeye geçiş üçer dilimli tromplar ile sağlanmış olup bunların başlangıç konsolları ve köşe geçişleri mukarnaslarla süslenmiştir.

Evliya Çelebi caminin yakınında, kurucusu Ali Paşa'nın kiremit örtülü tür-

Ali Paşa
Camii -
Tokat

besinin yer aldığını bildirmekteyse de daha sonraları yıkılan bu türbenin bu restorasyon sırasında temel izleri ortaya çıkarılmıştır. Ali Paşa'nın yaptırdığı ve hamam ile hamamın köşesinde yer alan çeşmeden de hiçbir iz kalmamıştır. Hamama ait olması muhtemel iki mermer kurna ise kilisenin içindedir. Aslı şekline uygun biçimde restorasyonu yapıp tamamlandığında Ali Paşa Camii, Avrupa'nın ortasında Türk sanatının gösterişli ve güzel bir eseri olarak o dönemin tarihini yaşatan bir yapı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 516; E. Foerk, *Török Emlékek Magyarországbán*, Budapest 1917, levha 21-26; J. Molnár, *Szigetvár Török Műemlékei*, Budapest 1958, s. 22-28, resim 13-18; a.mlf., *Macaristan'daki Türk Anıtları*, Ankara 1973, s. 12-13, levha XIII-XIV; G. Gyözö, *Türkische Baudenkmäler in Ungarn*, Budapest 1976, s. 21-22, resim 13; a.mlf., *Az Oszmán-Török Építészeti Magyarországon*, Budapest 1980, s. 59-61, resim 39-53; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri I*, s. 239-248, resim 222-240.

SEMÂVİ EYİCE

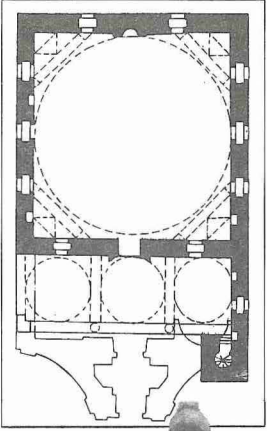
ALİ PAŞA CAMİİ

Tokat'ta bulunan
XVI. yüzyıla ait bir cami.

Mahallî bir yayında caminin Tokat Vakıflar İdaresi'nde otuz beş sayfalık alt tarafı eksik Arapça vakfiyesi bulunduğu ve bunun 980 (1572-73) tarihli olduğu yazılıdır. Bu bilginin kaynağı, Tokat Müzesi'nde bulunan 1930 yıllarında son derece dikkatli ve gayretli Tokatlı bir araştırmacı tarafından yazılmış eski eserler defterlerindeki etraflı nottur. Burada bazı satırları aynen istinsah edilmiş bu vakfiyede caminin kurucusunun Ali Paşa olduğu açık olarak anlatılmakta-

dır. Ancak Tokat'ta Osmanlı devrinin en önemli eserlerinden olan bu caminin hangi Ali Paşa tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Evliya Çelebi burayı Koca Ali Paşa Camii olarak adlandırarak, "gayet mükellef ve süslü ve mâmur olup selâtin camii gibi büyük kubbe ve yüksek sütunlarla donanmış..." olduğunu bildirir. Halil Edhem, Ali Paşa'nın Eretna (Ertena) oğulları soyundan geldiğini iddia etmişse de bu da inandırıcı görülmemiştir. Caminin yanındaki tamamen kesme taştan yapılmış türbede üç mezar bulunmaktadır. Kitâbelerine göre bunların ilk ikisinde, 980'de (1572-73) ölen Ali Paşa (halk Mustafa Bey'in mezar kitâbesindeki "...kim Ali Paşa" ibaresinin yanlış okunmasından dolayı buna Kemer Ali Paşa der) ile 972'de (1564-65) ölen oğlu Mustafa Bey yatmaktadır. Üçüncü mezar ise kitâbesiz olup paşanın zevcesi veya kızına ait olduğu kabul edilmektedir. Buna göre caminin yapılışı mezar taşlarındaki bu tarihler civarında olmalıdır. Ali Paşa'nın Sultan II. Bayezid'in damadı olduğu yolundaki söylenti de inandırıcı değildir. Ancak Mustafa Bey'in mezar taşındaki "...nesl-i Sultan Bayezid..." sözünden, Ali Paşa'nın Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu olup isyan eden ve sonunda İran'a sığınmışken 969'da (1561-62) orada katledilen Şehzade Bayezid'in damadı olabileceği ileri sürülmüştür. Yine tahminlere göre Ali Paşa Tokat'a sürgün edilmiş ve II. Selim zamanında Şehzade Bayezid'in taraftarları bertaraf edilirken o da öldürülmüştür. Fakat bütün bu iddialar henüz sağlam bir dayanağa sahip değildir. Ali Paşa Camii 1939 yılındaki zelzelede hayli zarar görmüş, 1943 zelzelesinde hasarlar büyümüş, 1945'te ise son cemaat yeri kısmen yıkılmıştır. Cami 1953'te ta-

Restorasyon
çalışmalarına
başlandığında
Ali Paşa
Camii ve caminin
planı
Sigetvar /
Macaristan

mir edilmiş, ancak içinde pek çok tarihi şahsiyetin mezar taşları bulunan hazîresi ortadan kaldırılmıştır.

Ali Paşa Camii muntazam kesme taşla inşa edilmiş büyük ve gösterişli bir yapıdır. Avlusu ortadan kalkmış, caminin mimarisine uymayan bir şadırvan yapılmıştır. Çok geniş olan son cemaat yeri bir kubbe ile örtülüdür. Caminin harimi kare bir plana göre yapılmış, fakat çok kalın olan duvarlarda nişler oyulmak suretiyle mekân genişletilmiştir. Böylece elde edilen sekizgen desteklerin üstüne sekizgen bir kasnak inşa olunarak bunun da üstüne esas kubbe ve kasnağı yerleştirilmiştir. İçeride kubbeye geçiş, köşelerde tromplarla sağlanmıştır. Sağdaki ince uzun taş minare kürsüsü ile cami beden duvarı arasında küçük bir ara mekân bulunmaktadır. Böylece son cemaat yerinin iki yandan taşkın oluşu sağda bir dereceye kadar örtülmüş ise de solda bu taşkınlik gözü rahatsız edecek şekilde belirlidir. Mimari bakımından hoş olmayan bu aksaklık caminin ilk düşünülen planının tamamlanmadan kalmasına bağlanabilir. Belki harimin iki yanında *tabhane** odaları yapılması veya son cemaat yerinin avluyu çeviren revaklar ve medrese odaları ile bağlanması tasarlanmış olabilir.

Caminin minber ve mihrabı sade olmakla beraber iki renkli mermerden zarif bir biçimde itinalı bir işçilikle işlenmiştir. Evliya Çelebi, muhtemelen bu caminin evkafından olan büyük bir Ali Paşa çift hamamını da anar. Türbenin üstü, sekizgen bir kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Geniş iki pâyeye oturan bir kubbe ile örtülü bir ön mekân vardır. Bu kısmın Sivas valisi olan başka bir Ali Paşa tarafından yaptırıldığı ileri sürülür. Ali Paşa Camii'nin çok değerli Kafkas halıları ile döşenmiş olduğu da tesbit edilmiştir. XVII-XVIII. yüzyıllara ait olan on dokuz kadar halıdan bazıları müzeye kaldırılmış, bazıları ise yerinde bırakılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 58; a.e. (haz. Zuhurî Danişman), İstanbul 1969-71, VII, 232-238; Uzunçarşılı, *Kitâbeler I*, İstanbul 1927, s. 37-39; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 91-92; H. Asarkaya [Cinlioğlu], *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat 1941, s. 53-54; F. Acunsal, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul 1947, s. 80-81, 91; Şerare Yetkin, *Early Caucasian Carpets in Turkey*, London 1978, I, tür. yer.; A. Osman Uysal, "Tokat'taki Osmanlı Camileri", *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu* (1986), Ankara 1987, s. 346-352; M. Tayyib Gökbilgin, "Tokat", *İA*, XII / 1, s. 410.

SEMAVİ EVİNCE

Babadağı'ndaki
Ali Paşa
Camii ve
Türbesi -
Dobruca /
Romanya

ALİ PAŞA CAMİİ ve TÜRBEŞİ

Romanya'nın Dobruca bölgesinde
Babadağı kasabasında
bir cami ve türbe.

Bir vakfiyesi bulunmakla beraber caminin yapıldığı tarih ve bânisi kesin olarak belli değildir. Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre, Vakıflar Arşivi'ndeki vakfiye Sultan III. Mehmed zamanında (1595-1603) düzenlenmiş ve süreti 1019 Rebiülevvelinde (1610) arşiv kaydına alınmıştır. Yine Ayverdi'ye göre "gazi" lakabı ile tanınan Ali Paşa, dört defa Budin beylerbeyi olan serhad gazilerinden Kadızâde Ali Paşa'dır. Ancak bu Ali Paşa'nın Babadağı ile ne gibi bir ilgisi olduğu anlaşılmamaktadır. Romanya müftüsü Yâkub Mehmed Efendi'nin yazdığına göre ise cami 1522 tarihine aittir. Halbuki türbenin köşesinde Ali Paşa'nın ölüm tarihi olarak 1029 (1620) yılı bulunduğu gibi vakfiye kaydı da bunu desteklemektedir. Stanescu, caminin güzel bir vakfiyesi olduğunu, ancak bunun 1938'den sonra kaybolduğunu, sadece fotokopisinin kaldığını bildirir. Cami XVIII. yüzyıldaki Türk-Ruş savaşlarında tahribe uğramış, XIX. yüzyılda yanmış fakat daha sonra tekrar ihya edilmiştir. 1907-1910 yıllarında bir tamir daha görmüştür. 1966'daki ziyaretimizde çok bakımsız ve oldukça harap halde iken sonraları tamir edilerek müze haline getirilmiştir.

Ali Paşa Camii kare bir plana göre taşlardan yapılmış olup üstü ahşap bir çatı ve kiremit örtülüdür. Girişte pâyelere oturan üç sivri kemerli bir son cemaat yeri vardır. Sonradan yapıldığı an-

laşılan minare kible duvarının sağ köşesine bitişiktir. Esas cümle kapısından başka, camiye sonradan açıldıkları anlaşılan iki yan kapıdan da girilir. Cami içinde üç duvar boyunca U biçiminde ahşap bir mahfil bulunmaktadır. Ahşap kaplanmış olan tavanın ortasında bir şemse vardır. Bunun içini de bir dizi ay yıldız süsler. Bu tavan, üslubundan açıkça anlaşıldığı gibi, XIX. yüzyıldaki yangından sonra yapılan tamire aittir. Caminin içinde ve dışında herhangi bir mimari süsleme yoktur.

Ali Paşa Türbesi ise muntazam kesme taştan altı köşeli kubbeli bir yapıdır. Köşeleri pahlı olarak yapılmıştır. Mebus George Lamandi tarafından yazdırılarak bir köşeye yapıştırılan Türkçe ve Romence bir kitâbede Ali Paşa'nın ölüm tarihi verilmekte ve 1910'da yapılmış bir tamir anılmaktadır. Türbenin içinde sadece tahta bir sanduka bulunur. 1966'daki ziyaretimizde hazîrede 1232 (1816-17), 1266 (1849-50) ve 1283 (1866-67) tarihli mezar taşları görülmüştür. Caminin önünde avlu etrafında evvelce bir medrese bulunduğu ve 1880-1901 yıllarında İslâm Semineri (müslüman çocuklarının İslâmî eğitim gördükleri bir nevi medrese) olarak bir süre kullanılan bu yapının son izlerinin 1964-1965'te kaldırıldığı bilinmektedir. Son cemaat yerine bitişik olarak içine merdivenle inilen bir de pınar vardır ki Evliya Çelebi buradan "yirmi ayak merdivenle inilen abdest muslukları" olarak bahseder. Ali Paşa evkafından olan hamamdan da hiçbir iz kalmamış, son kalıntıları 1955'te yok edilmiştir.

Ali Paşa Camii bugün Romanya sınırları içinde bulunan en büyük Osmanlı devri eseri olarak özel bir değere sahiptir.